

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Beelden van de politicologie

Hoogerwerf, A.

Citation

Hoogerwerf, A. (1994). Beelden van de politicologie. *Acta Politica*, 29: 1994(1), 65-81. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450197>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450197>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Literatuur

Beelden van de politicologie

A. Hoogerwerf

Naar aanleiding van:

J.W. van Deth (red.), *Handboek politicologie*. Van Gorcum, Assen, 1993;

Bart Tromp, *De wetenschap der politiek: Verkenningen*. DSWO Press, Leiden 1993.

1. Inleiding

Enkele jaren geleden kocht ik in een boekwinkeltje in Wales een vergeeld en beduimd boek, voorzien van vele met potlood aangebrachte strepen en kanttekeningen. Het was *Introduction to Political Science* (Macmillan, Londen 1896), door Sir J.R. Seeley, hoogleraar in de moderne geschiedenis aan de Universiteit van Cambridge. De inhoud bestaat uit twee reeksen van colleges die Seeley in 1885 en 1886 heeft gehouden. Het standpunt van de auteur is dat 'to lecture on political science is to lecture on history' en dit doet hij met een politiek-historische eruditie, die reikt van de Griekse en Romeinse oudheid tot de negentiende eeuw.

Het is niet uitgesloten dat de vertedering waarmee ik Seeley's *Introduction* van tijd tot tijd ter hand neem, zal worden geëvenaard door de gevoelens van een politicoloog die in het jaar 2093 in een boekenstalletje in Enschede de hand weet te leggen op de anno 1993 verschenen boeken van Van Deth c.s. en van Tromp, voorzien van kanttekeningen. Van een tijdgenoot die als recensent fungeert, mag momenteel echter meer een kritische blik dan een gevoel van vertedering worden verwacht.

In deze bespreking zal ik mij hoofdzakelijk beperken tot de vraag in hoever het algemene beeld dat beide boeken van de politicologie geven evenwichtig en feitelijk juist is. Deze beperking brengt mee dat het accent op de meer algemene hoofdstukken zal vallen. Achtereenvolgens bespreek ik de redactionele en conceptuele opzet van beide boeken,

hun keuze en behandeling van verschillende benaderingen, hun beeld van de geschiedenis van het vak en hun visie op de relatie tussen politicologie, beleid en politiek. Daarna komen de meer specifieke hoofdstukken kort en voorzover mogelijk vergelijkenderwijs aan de orde. Aan de mogelijke kritiek op niet onbelangrijke details moet ik hier voorbijgaan.

2. Betwiste begrippen

De Nederlandse politicologie is, ondanks de grote oogst van publikaties, altijd betrekkelijk arm aan algemene overzichten geweest. In de loop van 45 jaar verschenen in Nederland acht boeken die als een min of meer algemene inleiding in de politicologie kunnen worden beschouwd (Barents 1948/1952; Van der Land e.a., 1958; Valkenburgh 1968; Hoogerwerf 1972/1979; Kuypers 1973; Van Schendelen e.a. 1976/1990; De Vree 1982 en 1990; Becker e.a. 1990).

Tegen deze achtergrond bezien, zijn het nieuwe boek van Van Deth met zijn dertien mede-auteurs en het eenmanswerk van Tromp als waardevolle aanwinsten voor de Nederlandse politicologie te beschouwen. Beide boeken zijn een geactualiseerde inleiding in de politicologie. Beide bevatten overzichten van een deel van de literatuur op de terreinen van het vakgebied, zij het aanzienlijk meer van de theoretische literatuur dan van de resultaten van empirisch onderzoek. Beide bieden een schat aan informatie, die uiteraard voor het overgrote deel reeds aanwezig was, maar hier opnieuw en overzichtelijk ligt opgetast.

Over de redactionele formule van de boeken zijn Van Deth en Tromp kort. Op de vraag naar hun doelgroepen geven zij geen antwoord. Ik neem nu maar aan dat zij een inleiding tot het vak hebben willen schrijven voor universitaire studenten, alsmede voor vakgenoten en andere geïnteresseerden. Over het karakter van het boek zegt Van Deth in zijn woord vooraf: 'Een Handboek politicologie zou de veelvormigheid van de politiek en de fascinerende aspecten van de wetenschappelijke bestudering daarvan moeten weerspiegelen'. Verder volstaat hij met een alinea over de indeling. Tromp begint met de zin: 'Het doel van dit boek is, kort en goed, de lezers kennis te laten maken met de wetenschap der politiek'. Hij heeft niet gekozen voor de pretentie een systematische inleiding te geven. Zo'n opzet zou naar zijn mening een mate van consistentie en consensus suggereren die er in de sociale wetenschappen niet is en naar zijn overtuiging ook niet kan zijn. De auteur ziet hier over het hoofd dat het juist een mooie en uitvoer-

bare taak is van een wetenschapsgebied met weinig consistentie en weinig consensus toch een systematisch en geïntegreerd overzicht te geven.

Voor een systematisch en geïntegreerd overzicht kiest men veelal de weg van het ontwikkelen van een eigen probleemstelling en een protheorie in de vorm van een eigen begrippenapparaat dat op de literatuur voortbouwt en tegelijk een introductie tot de literatuur kan geven. Voorbeelden daarvan zijn boeken van Friedrich (1963), Dahl (1963) en Easton (1965 a en b) en, in Nederland, Valkenburgh (1968), Hoogerwerf (1972/1979), Kuypers (1973), Van den Doel (1975/1990) en De Vree (1982 en 1990).

De probleemstelling van Van Deth omvat de vragen: welke benaderingen en methoden zijn in de politicologie te onderscheiden, wat is het object van de politicologie en welke deelgebieden zijn tot ontwikkeling gekomen (p. 32)? Tromp wil, zoals hij in zijn inleiding zegt, belangrijke thema's uit de politiek en de politieke wetenschap aan de orde stellen. Het resultaat is dat de bundel van Van Deth duidelijk meer dan het andere boek op de politicologie is georiënteerd, terwijl het boek van Tromp meer dan het *Handboek* op de politiek en op de politieke wetenschappen in brede zin is gericht.

Van een poging tot het formuleren van een samenhangend begrippenapparaat hebben Van Deth en Tromp afgezien. Beide boeken hebben op dit punt wel een argumentatie. Tromp wil uitgaan van begrippen die in het politieke debat en in de wetenschap der politiek een centrale plaats innemen. 'Door de wezenlijke betwistbaarheid van zulke begrippen te demonstreren, hoop ik te bereiken dat studenten en beoefenaren van de politiek er zich steeds van bewust zijn dat noch in de politiek, noch in de wetenschap der politiek een "neutrale" taal wordt gebruikt' (Inleiding). Later noemt hij de semantische analyse, waarbij de begrippen worden onderzocht, als één van de vier dimensies van de politiek-wetenschappelijke analyse (pp. 24 e.v.). In het *Handboek* wijdt Van der Eijk zijn hoofdstuk over 'algemene politicologie' vooral aan een poging om duidelijk te maken dat strijd over begrippen onvermijdelijk is en dat omstreden taalgebruik een kenmerk van de politiek is. Allemaal juist, maar waarom schuwen Van der Eijk, Van Deth en Tromp een actieve deelname aan deze strijd met het vreedzame wapen van een eigen omschrijving van de centrale begrippen of op zijn minst een voorkeur voor een reeds bestaande omschrijving? En zou het aanreiken van een aantal methodische spelregels en criteria voor het definiëren niet minstens even nuttig zijn geweest als het accentueren van de betwistbaarheid, die zich ook zonder veel begeleiding toch ook wel aan de lezers van de vakliteratuur opdringt?

In de wetenschap is niet alleen de begripsvorming, maar elke stap van het onderzoeksproces betwistbaar. Tegelijk mag van de onderzoeker in alle stappen van dat proces, afgezien van de selectie van de probleemstelling, een hoge mate van neutraliteit in de zin van onpartijdigheid worden verwacht. Dat geldt ook voor de begripsvorming. Niet alleen de semantische analyse, maar ook de empirische en normatieve theorievorming, het empirisch onderzoek en de beleidsadvisering zijn ermee gediend als een auteur de centrale begrippen waarmee deze werkt expliciet en ondubbelzinnig omschrijft (vgl. Niemöller in Van Deth: 95). Door zelf geen keus ten aanzien van de begripsvorming te doen, sturen Tromp en Van Deth hun lezers op dit punt het bos in, onder het motto: 'Zoek het zelf maar uit'. Het past bij het relativisme van de postmoderne gedachte die de differentiatie in plaats van de integratie benadrukt. Een populaire vorm daarvan is het modieuze stopwoord 'zeg maar'. De eenheid en de verstaanbaarheid van de politicologie zijn met dit relativisme echter niet gediend (vgl. Lock in Van Deth: 150, 151).

3. Keuze en indeling van benaderingen

De systematiek van een inleiding in de politicologie kan sterk uiteenlopen. De keus is onder meer afhankelijk van de gekozen definitie van de politicologie. Van Deth typeert de politicologie als de leer van politieke verschijnselen (p. 1). Dit kan weinig bezwaar oproepen. Daarentegen stelt Tromp zich in de eerste alinea van zijn Inleiding al meteen controverseel op door de wetenschap der politiek te omschrijven als 'de sociale wetenschappen voorzover die zich bezighouden met verschijnselen die als "politiek" worden beschouwd'. De pretentie dat de wetenschap der politiek een afzonderlijke en eigensoortige wetenschappelijke discipline is, wijst hij uitdrukkelijk af. In de volgende zin geeft Tromp overigens al toe dat er wel een academische – hij bedoelt blijkbaar: geïnstitutionaliseerde – discipline van die naam bestaat, iets wat ook moeilijk te ontkennen valt. Het verschil in visie op de definitie van het vak zal wel samenhangen met het feit dat Van Deth aan de Universiteit van Amsterdam als politicoloog is opgeleid en thans in Nijmegen hoogleraar in de politicologie is, terwijl Tromp in Groningen sociologie heeft gestudeerd, in Leiden als hoofddocent in de politicologie werkt en aan de Universiteit van Amsterdam bijzonder hoogleraar in de theorie en geschiedenis der internationale betrekkingen is.

Als men het begrip politicologie heeft omschreven, kan men de stof op verschillende manieren groeperen (vgl. Greenstein en Polsby 1975):

- naar de gangbare deelgebieden van het vak, zoals algemene politicologie ('scope and method'), geschiedenis van de politieke theorieën, Nederlandse politiek, vergelijkende politicologie, internationale betrekkingen, lokale politiek, bestuurskunde en beleidswetenschap (vgl. Finifter 1983/1993);
- naar kernbegrippen en daarmee verbonden theoretische thema's, zoals de staat/het politieke systeem, macht, democratie, de politieke cultuur, beleid, conflict/integratie, verdeling en verandering/orde (Hoogerwerf 1972/1979 en Van Schendelen 1976/1990);
- naar theoretische en methodische scholen en benaderingen, zoals de systeemtheorie, de structureel-functionele benadering de communicatietheorie, de groepsbenadering en de rationele-keuzetheorie (Young 1968; Almond 1990);
- naar politieke stelsels (Van der Land 1958);
- naar categorieën van politieke actoren en andere objecten, zoals het kabinet, het parlement, de departementen, de belangengroepen, de politieke partijen, de communicatiemedia, de kiezers, de lagere overheden en buitenlandse staten. Dit is de indeling in veel Amerikaanse inleidingen in de politicologie. Zo bezien, kan men ook *Politiek in Nederland* (Andeweg, Hoogerwerf en Thomassen, red., 1981/1993) en het meer populair geschreven boek *Burger en politiek* (Van Deth en Vis 1992), als inleidingen in de politicologie beschouwen of althans als inleidingen tot de politicologische kennis van de Nederlandse politiek.

Een combinatie van enkele invalshoeken is niet ongebruikelijk. Zo valt het boek van Van Deth na een inleiding uiteen in twee delen: (A) Benaderingen en methoden (achtereenvolgens algemene, theoretische, empirische, normatieve en vergelijkende politicologie) en (B) Objecten en thema's (staatsvorming, internationale betrekkingen, lokale politiek, bestuur en beleid, politiek gedrag, informatievoorziening, democratie, alsmede vrouwen en politiek). Bijzonder scherp is deze tweedeling niet, zoals de redacteur ook erkent (p. 2). Zo had hij bij voorbeeld de normatieve en de vergelijkende politicologie, die nu onder benaderingen en methoden staan, met evenveel recht onder objecten en thema's kunnen plaatsen, omdat zij zich overwegend richten op respectievelijk de politieke theorieën en de politieke stelsels. In feite is de bundel van Van Deth overwegend ingedeeld naar deelgebieden van de politicologie.

In het boek van Tromp komen niet alleen enkele theoretische benaderingen aan de orde (de hoofdstukken over psychologische theorieën, rationele-keuzetheorieën en de systeemtheorie), maar ook methodische benaderingen (hoofdstuk 9 over het meten van macht), onderzoeksthema's (hoofdstukken over respectievelijk de macht, de ideologie, de

staatsvorming en het statensstelsel) en een bepaalde categorie van politieke actoren, namelijk de politieke partijen.

Beide boeken bevatten nuttige overzichten, die te zamen een indruk geven van een aantal werkterreinen van de politicologie. Zij missen de elegante overzichtelijkheid van een gothische kathedraal, maar dat past wel bij de stand van de politicologie. Vanuit elk van de hierboven genoemde gezichtspunten kan men echter zonder moeite ernstige leemten en eenzijdigheden in de twee boeken constateren.

Vanuit de deelgebieden van de politicologie bezien, kan men bij Van Deth weinig aandacht vaststellen voor de beleidswetenschap. Bij Tromp is er geen aandacht voor de beleidswetenschap, de lokale politiek en de vrouwenstudies.

Voor wat de kernbegrippen van de politicologie betreft, kan men bij Van Deth relatief weinig systematische aandacht constateren voor macht, beleid, conflict en verdeling. Evenzo heeft Tromp weinig systematische aandacht voor democratie, beleid, conflict en verdeling. De enige die, maar dan in normatieve zin, behoorlijk aandacht aan de verdelingsproblematiek en dus aan gelijkheid en ongelijkheid besteedt, is Lock in het *Handboek* (pp. 137-144). Een onevenredig grote aandacht voor de macht daarentegen toont Tromp, die daaraan in feite vijf hoofdstukken besteedt (getiteld Macht, Klassieke elitetheorieën, Macht meten, Politieke mobilisatie en Politieke partijen).

Van de theoretische en methodische scholen of stromingen in de politicologie ontbreken bij Tromp de verdelingstheorie en de groepstheorie. In het *Handboek* mis ik de structureel-functionele analyse, de verdelingstheorie en de groepstheorie (pp. 66, 67). Zelfs de systeemtheorie komt er in dit boek bekaaid af (pp. 56-58, 66, 67 en 217-218). Mede gelet op deze leemten is het woord *Handboek*, dat naar de beginselen en een stelselmatige samenvatting van een vak verwijst, feitelijk te hoog gegrepen.

Aan de theoretische benaderingen besteedt Tromp drie hoofdstukken. In het hoofdstuk over psychologische theorieën komen onder meer cognitieve theorieën, de leertheorie en psycho-analytische benaderingen aan de orde. Merkwaardig is dat de auteur hier geheel voorbijgaat aan het sterk sociaal-psychologisch georiënteerde verkiezingsonderzoek van de Michigan school. Namen van politicologen zijn in het notenapparaat van dit hoofdstuk überhaupt bijzonder schaars. In het hoofdstuk over de rationele-keuzetheorie behandelt Tromp, na een korte inleidende uiteenzetting over Downs' economische theorie van de democratie, achtereenvolgens de speltheorie, Olsons theorie van het collectieve handelen en theorieën over coalitievorming. In het hoofd-

stuk over de systeemtheorie komen naast de algemene systeemtheorie ook het structureel-functionalisme en de communicatietheorie aan de orde. Samen geven deze drie hoofdstukken een onvolledig, maar veelzijdig, genuanceerd en goed leesbaar beeld van de theoretische politicologie.

Met deze brede aanpak van Tromp vergeleken, is het hoofdstuk van De Beus in het *Handboek* over theoretische politicologie meer eenzijdig. Van vier na-oorlogse benaderingen, namelijk de systeemtheorie, de communicatietheorie, de verdelingstheorie en de groepstheorie, is volgens De Beus alleen de systeemtheorie een blijver gebleken (p. 66). Dit beeld is onjuist. Alle vier benaderingen leven nog duidelijk voort. De communicatietheorie werkt bij voorbeeld nog door in de literatuur op de gebieden van de communicatiewetenschap (zie Van Cuilenburg in het *Handboek*) en de beleidswetenschap (bij de behandeling van feedback). De verdelingstheorie leeft voort in de literatuur over gelijkheid en ongelijkheid (vgl. Hoogerwerf 1972/1979 en Van Schendelen 1976/1990). De groepstheorie is nog van invloed in de literatuur over belangengroepen, het neo-corporatisme en de pluralistische democratietheorie.

Centraal staan in het hoofdstuk van De Beus drie benaderingen op het gebied van de rationele-keuzetheorie, namelijk, zoals hij ze noemt, de maatschappelijke besluitvormingstheorie (social choice theory), de economische theorie der politiek (public choice theory) en de rationele besluitvormingstheorieën (in hoofdzaak de speltheorie). Daarna volgt een uiteenzetting over het 'analytisch marxisme'. Tegenover deze differentiatie ziet De Beus als nieuwe integratiebeweging, na de systeemtheorie, nu het zogeheten nieuwe institutionalisme. Zo volgen de modes van het neo-marxisme, de rationele-keuzetheorie en het neo-institutionalisme elkaar op en blijkbaar kiezen sommige auteurs steeds voor de heersende mode.

In De Beus' slotparagraaf, getiteld 'Actuele stand van zaken in de Nederlandse politicologie' krijgt de lezer de indruk dat de theorievorming in de Nederlandse politicologie zich zou hebben beperkt tot de rationele-keuzetheorie en het marxisme. Aan de theorievorming over de democratie, het beleid, de macht, het conflict, de verdeling, de politieke ontwikkeling en diverse politieke actoren wordt hier geen enkele aandacht geschonken, evenmin als aan de pogingen van Valkenburgh (1968), Hoogerwerf (1972/1979), Kuypers (1973) en De Vree (1982 en 1990) tot een samenhangende (proto-)theoretische benadering. Tromp en De Beus stippen bij diverse door hen behandelde benaderingen ook de bezwaren aan die tegen de benadering zijn geopperd. Niettemin

wordt de fundamentele kritiek, die inmiddels door auteurs als Almond, Etzioni, Mansbridge en Lewin op het eenzijdige rationalisme, individualisme, egoïsme en deductivisme en het gebrek aan empirische houdbaarheid van de rationele-keuzetheorie is uitgebracht, door beide auteurs onderbelicht (vgl. Hoogerwerf 1991).

4. Geschiedenis van de politicologie

Terwijl Tromp bij de na-oorlogse geschiedenis van de politicologie slechts kort stil staat (pp. 43-46), heeft Van Deth er het grootste deel van zijn eerste hoofdstuk voor gereserveerd. Daarbij passeren de traditionele benadering, de 'behavioral approach', de 'postbehavioral revolution', het wetenschappelijk waardenrelativisme en de neo-marxistische benadering de revue. Minder juist is dat de 'behavioral approach' (de gedragswetenschappelijke benadering) als 'behaviorisme' wordt aangeduid. Dat zijn, zoals Tromp (pp. 25, 75) terecht opmerkt, twee verschillende zaken die men niet met elkaar moet verwarren.

In beide boeken wordt ook de zogenaamde natuurwetenschappelijke basis van de 'behavioral approach' overschat (Van Deth: 21; Tromp: 75). Het lijkt mij juister te stellen dat de 'behavioral benadering' vooral op de sociologie, de psychologie en de methodologie is georiënteerd (vergelijk de Columbia school en de Michigan school in het kiezersonderzoek), terwijl de traditionele benadering vooral historisch-juridisch-filosofisch is gericht en de latere rationele-keuzebenadering vooral economisch en wiskundig.

Het credo van de behaviorialisten wordt in het *Handboek* door een letterlijke weergave van Eastons samenvatting scherp geformuleerd (p. 22), maar de vrije weergave van de 'postbehavioral revolution' (pp. 23/24) en het wetenschappelijke waardenrelativisme (p. 29) had aanzienlijk scherper gekund (vgl. Hoogerwerf 1979: 26-32). De neo-marxistische benadering wordt door Van Deth blijkbaar tot de 'kritische benaderingen' gerekend (pp. 25-28). Deze naam is onjuist, omdat zij suggereert dat de andere benaderingen niet kritisch zouden zijn en omdat zij voorbijgaat aan de onkritische instelling van vele neo-marxisten tegenover marxistische veronderstellingen.

De uitspraken van Van Deth dat het behaviorisme 'de politicologie slechts voor korte duur direct beïnvloed' heeft, dat het 'al snel het veld (moest) ruimen' en dat zijn wetenschapsopvatting 'aan het einde van de jaren zestig (...) in feite al was verslagen' (pp. 23, 24, 27, 28) zijn feitelijk onjuist. Zij zijn logisch ook niet te rijmen met de feitelijk wel juiste

constatering dat het behaviorisme 'al lang door grote delen van de professie was aanvaard als de meest adequate benaderingswijze' (pp. 24, 25). Ook nu nog kan het aan de oplettende lezer van politicologische publicaties in binnen- en buitenland moeilijk ontgaan dat de gedragswetenschappelijke benadering nog steeds niet alleen vermengd, maar ook onvermengd voorkomt. Het Nederlandse kiezers- en parlementsonderzoek bij voorbeeld is grotendeels puur 'behavioral'. Terecht merkt Andeweg (p. 283) in de bundel van Van Deth op dat het behaviorisme de kritiek van de meer recente stromingen betrekkelijk makkelijk heeft doorstaan.

Voor een etiket als 'verslagen' komt nog het meest de neo-marxistische benadering in aanmerking, waarover Van Deth zeer terecht constateert dat in Nederland de substantiële bijdrage van de critici aan het politicologisch onderzoek in latere jaren opmerkelijk gering is (pp. 13, 28).

Aan de conflicten die de Nederlandse politicologie gedurende de golf van het neo-marxisme in de jaren zestig en zeventig hebben geteisterd, besteedt Van Deth betrekkelijk ruime aandacht. Meer aandacht zelfs dan mij in een dergelijk boek in de huidige irenische situatie gerechtvaardigd lijkt. Toch wordt de kern van de zaak onvoldoende duidelijk gemaakt. Die kern is de politisering van de politicologie in de intolerante variant van het neo-marxisme uit de jaren zestig en zeventig: het nemen van van allerlei beslissingen over onderwijs en onderzoek op basis van politiek-ideologische criteria (pp. 12-14, 25-28).

Wat mij bij het lezen van dit eerste hoofdstuk – naast onnauwkeurigheden die hier onvermeld moeten blijven – ook trof, was de overbelichting van het aandeel van de Universiteit van Amsterdam, de Rijksuniversiteit Leiden en het neo-marxisme en de onderbelichting van het aandeel van de Vrije Universiteit, de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Universiteit Twente in de Nederlandse politicologie. Een man als Kuypers, één van de meest oorspronkelijke en vruchtbare Nederlandse politicologen, krijgt in dit hoofdstuk relatief weinig aandacht. Zijn werk wordt bovendien inhoudelijk niet juist getypeerd (pp. 11, 17).

5. Politicologie, beleid en politiek

Op het punt van de verhouding tussen de politicologie enerzijds en de politiek en het beleid anderzijds zijn beide boeken onvoldoende informatief. Dit heeft te maken met het feit dat een heldere kijk op het beleid en op de beleidswetenschap ontbreekt.

Tromp onderscheidt binnen de politicologie vier dimensies, namelijk empirisch onderzoek, semantische analyse, normatieve analyse en beleidsonderzoek. Het beleidsonderzoek stelt hij gelijk aan 'de beleidsgerichte dimensie', waarbij het volgens hem gaat 'om de toepassing van politieke kennis' en om onderzoek dat in vraagstelling en uitwerking grotendeels wordt 'bepaald (...) door een niet-wetenschappelijke instantie' (pp. 25, 43). Dit is een bijzonder ernstige vertekening. De beleidswetenschap, waarin politicologen nationaal en internationaal een groot aandeel hebben, omvat anders dan Tromp veronderstelt niet alleen toegepast onderzoek, maar ook fundamenteel en onafhankelijk onderzoek, waarbij men geen bepaalde praktische toepassing op het oog heeft. (Voor een recent overzicht: Hoogerwerf 1993). Waar Tromp van beleidsonderzoek spreekt, had hij beter van beleidsadvisering kunnen spreken.

Nadat Tromp de proefschriften van de theoloog Manenschijn over burgerlijke ongehoorzaamheid en de politicoloog Daemen over de burgercultuur als didactisch goed gekozen voorbeelden van respectievelijk semantisch/normatief en empirisch onderzoek heeft samengevat, zou men, gezien zijn indeling van de vier dimensies, een voorbeeld van een beleidsonderzoek verwachten. In plaats hiervan geeft Tromp echter een samenvatting van enkele algemene beschouwingen van Daudt over de relatie tussen wetenschap en politiek (pp. 46-48). Een op zichzelf lezenswaardige, zij het voor kritiek vatbare uiteenzetting. Maar aangezien Daudt nu eenmaal geen beleidswetenschapper is, wordt de lezer hier op het punt van het beleidsonderzoek niets wijzer. De veronderstelling dat Tromp een blinde vlek voor de beleidswetenschap heeft, wordt behalve door wat hij over beleidsonderzoek zegt ook ondersteund door het feit dat het tijdschrift *Beleidswetenschap* in zijn lijst van Nederlandse politicologische tijdschriften ontbreekt (pp. 369, 370).

Ook in het *Handboek* komen de relaties tussen de politicologie enerzijds en het beleid en de politiek anderzijds niet goed aan de orde. De halve bladzij die Van Deth zelf aan de studie van beleid en bestuur wijdt (p. 17) geeft een wel heel summier en weinig systematisch beeld van wat in de Nederlandse beleidswetenschap op het gebied van het onderzoek naar inhoud, processen en effecten van beleid is gepresteerd.

Het hoofdstuk van Toonen, dat 'Bestuur en beleid' heet, is het minst evenwichtige van alle hoofdstukken in beide boeken. De auteur heeft zich binnen de bestuurskunde vooral met organisatieproblemen en nauwelijks met de studie van het beleid bezig gehouden en dat is te merken. In zijn hoofdstuk geeft hij een oppervlakkig, subjectief en ernstig vertekend beeld van de bestuurskunde en de beleidswetenschap (pp.

250-261). De auteur zet zich af tegen wat hij het instrumentele model noemt en bepleit daartegenover de neo-institutionele benadering. Hij ziet over het hoofd dat beleid volgens velen in de wetenschap en in de beleidspraktijk naar zijn aard primair een doel-middeldenken en dus een instrumenteel denken is. De beleidswetenschap zelf denkt, evenals trouwens beleidsvoerders, zeker niet alleen in termen van doeleinden en middelen (instrumenteel of finaal), maar ook in termen van oorzaken en gevolgen (causaal) en van beginselen en normen (normatief) en heeft daarbij ook oog voor configuraties.

Ten onrechte beweert Toonen dat het politieke wilsvormingsproces door een instrumentele benadering buiten het domein van de analyse wordt geplaatst (p. 258). Alsof er geen onderzoek naar het verloop van de processen van beleidsvoorbereiding en beleidsbepaling zou bestaan! Ten onrechte ook plakt de auteur op de beleidswetenschap naast het etiket van instrumentalisme ook dat van monocentristisch en hiërarchisch denken. Van de proefschriften van Bressers en Denters geeft hij een onjuist beeld, waarbij hij de onmiskenbare polycentrische en institutionele elementen over het hoofd ziet (pp. 255, 260). Als de auteur wil zeggen dat er ook andere waarden dan effectiviteit en doelmatigheid zijn (p. 259), zal hij in de beleidswetenschap op weinig tegenspraak stuiten.

In dit hoofdstuk zou men een genuanceerd overzicht van theorievorming en onderzoek in de bestuurskunde en de beleidswetenschap over inhoud, processen en effecten van beleid in relatie met de beleidsorganisatie en de politieke omgeving verwachten. In plaats daarvan houdt Toonen een wollig pleidooi vol grote woorden voor een neo-institutionele benadering. Als het daarbij zou gaan om een hernieuwde aandacht voor de institutionele elementen van de traditionele benadering, om een correctie op het atomisme van de rationele-keuzetheorie en om een toenadering tussen de beleidswetenschap en de organisatiewetenschap, zou dat toejuiching verdienen (vgl. De Beus en Andeweg in het *Handboek*, pp. 89, 90 en 283; Hoogerwerf, 1993). De schets die de auteur van de neo-institutionele benadering geeft en zijn toepassing op het Nederlandse politiek-bestuurlijke systeem zijn echter doordat hij zich op bijna sektarische wijze tegen de instrumentele benadering en in feite tegen de hele beleidswetenschap afzet niet overtuigend. Zo zegt hij dat de staat of het openbaar bestuur geen objecten of instrumenten voor externe beïnvloeding zijn (p. 258). De gangbare formule van 'instrument én waarborg' is aanzienlijk meer genuanceerd. Ik voorspel dat de neo-institutionele benadering zoals Toonen die nastreeft een eenzijdig en modieus verschijnsel zal blijken te zijn, dat spoedig zal zijn verdwenen.

Toonaangevende politicologen in binnen- en buitenland hebben het beleid steeds als één van de centrale begrippen van de politicologie gezien. De bestuurskunde en de beleidswetenschap, die vanuit diverse disciplines worden beoefend, vallen deels binnen, deels buiten de politicologie. De indeling van de American Political Science Association noemt 'public administration' en 'public policy' als afzonderlijke 'general fields' van de politicologie, op dezelfde voet als bij voorbeeld de vergelijkende politicologie en de internationale betrekkingen. In de bestuurskunde en de beleidswetenschap zijn niet alleen vele politicologen actief, het werk van velen van hen doet ook in kwaliteit en originaliteit niet voor dat van vakgenoten in andere deelgebieden van de politicologie onder. Een tekort aan adequate aandacht voor bestuur en beleid is dan ook in een inleiding in de politicologie een ernstig gemis.

6. Specifieke hoofdstukken vergeleken

Meer specifieke onderwerpen waarvoor in beide boeken een hoofdstuk of een groot deel daarvan is gereserveerd, zijn de ideologie, de staatsvorming, de politieke stelsels en de internationale politiek. Deze hoofdstukken zal ik nu in kort bestek paarsgewijs vergelijken.

In een hoofdstuk onder de titel 'Ideologie' staat Tromp stil bij de ideologie als wezenlijk betwist begrip, de geschiedenis van het begrip, enkele controverses rond dat begrip, de theorie van de dominante ideologie, de relatie van de ideologie met politieke stromingen en het nationalisme. Ik mis hier een systematische aandacht voor de functies en de structuur (normatief, finaal en causaal) van de ideologie. Ook valt op dat Tromp voorbijgaat aan het empirisch onderzoek naar diverse aspecten van de politieke cultuur, zoals conservatisme en progressiviteit en het postmaterialisme.

Enigszins vergelijkbaar met het hoofdstuk van Tromp over de ideologie, maar heel anders opgezet, is dat van Lock in het andere boek, getiteld Normatieve politicologie. Het is een levendige en diepzinnige filosofische beschouwing over individu, gemeenschap, gelijkheid en rechtvaardigheid.

Aan staatsvorming en politieke stelsels besteedt Tromp een hoofdstuk van 58 pagina's, dat beter in twee delen had kunnen worden gesplitst. In dit hoofdstuk passeren snel, maar helder onder meer de cycli van politieke stelsels volgens Aristoteles, Machiavelli, Barrington Moore, Dahl en Tilly de revue, gevolgd door de typologie van Linz, theorieën over het totalitarisme en Dahls opvattingen over de democratie. Als Tromp

(p. 346) opmerkt dat de vraag naar de overgang van het ene politieke stelsel in het andere door de behandelde classificaties niet overtuigend wordt beantwoord, dan heeft hij gelijk. Naar mijn oordeel had hij echter tot een wat meer overtuigend antwoord kunnen komen als hij ook had geput uit twee andere bronnen: aan de ene kant de literatuur over collectief geweld en revoluties (behandeld op pp. 234-243) en aan de andere kant de literatuur over verschillende vormen van politieke ontwikkeling, zoals rationalisering, democratisering, differentiatie en integratie.

Het hoofdstuk van Daalder in Van Deths bundel, over Vergelijkende politicologie, is vooral een overzicht van de geschiedenis van deze tak van de politicologie en niet van de systematiek en de dynamiek van politieke stelsels. In zover vullen de hoofdstukken van Tromp en Daalder elkaar goed aan.

Keman heeft zijn hoofdstuk over staatsvorming en politiek in het *Handboek* nogal abstract theoretisch opgezet. Nadat hij een eigen definitie van de staat heeft geformuleerd (p. 188), plaatst hij twee visies op de verhouding van staat en maatschappij tegenover elkaar. De 'society-centered view' gaat er van uit dat het staatsoptreden wordt bepaald door wat er in de samenleving leeft. De 'state-centered view' ontkent niet dat deze relatie aanwezig is, maar legt veeleer de nadruk op de zelfstandigheid van het staatsoptreden (pp. 188-192). Het lijken mij twee legitieme visies, die men onderzoekstechnisch kan vertalen in de benadering van de staat als respectievelijk afhankelijke en onafhankelijke variabele. Op gronden die mij niet hebben kunnen overtuigen, geeft Keman (p. 192) echter eenzijdig de voorkeur aan de 'state-centered' visie. Ik schrijf dit als iemand die zich meer met overheidsbeleid dan met staatsvorming heeft bezig gehouden, maar daarbij het belang van de society-centered view nooit heeft ontkend.

Over de internationale politiek handelt het hoofdstuk van Tromp onder de titel Statenstelsel en wereldsysteem. Hij benadrukt dat het moderne statensysteem nooit werkelijk heeft beantwoord aan het beeld van een volstrekt anarchistische wereld. Daarentegen gaat Lieshout in zijn hoofdstuk over internationale betrekkingen in het *Handboek* uit van de opvatting van het internationale systeem als een anarchistisch systeem. Een vergelijking van deze twee heldere hoofdstukken lijkt mij voor studenten zeer stimulerend.

Hoofdstukken over onderwerpen die men wel bij Tromp, maar niet of veel minder in het *Handboek* vindt, zijn de vijf reeds genoemde hoofdstukken over macht en politieke partijen. Het zijn goede overzichten van de bekende stof.

Van Deth en zijn auteurs bieden nog vijf hoofdstukken over onderwerpen die bij Tromp niet afzonderlijk aan de orde komen. Het zijn de hoofdstukken van Niemöller over empirische politicologie (een methodologisch hoofdstuk), van Leijenaar over lokale politiek, van Andeweg over politiek gedrag, van Van Cuilenburg over de maatschappelijke informatievoorziening, van Thomassen over democratie en representatie en van Outshoorn over vrouwen en politiek. Dit zijn stuk voor stuk heldere en waardevolle overzichten, geschreven door auteurs die voor hun taak berekend zijn.

Als bijlage heeft het boek van Tromp een 'Klein apparaat van wetenschap der politiek', dat voornamelijk bestaat uit korte lijsten van handboeken (inclusief encyclopedieën) en tijdschriften. Van Deths slot-hoofdstuk bevat enige 'Informatie voor politicologen', maar lijsten van handboeken en tijdschriften ontbreken hier merkwaardigerwijs. In beide boeken ontbreekt ten onrechte een lijst van politicologische 'abstracts' en bibliografieën. Hetzelfde geldt voor een lijst van de tot nu toe verschenen Nederlandstalige overzichtswerken over de politicologie als geheel en over haar deelgebieden.

Het boek van Tromp heeft een personenregister en dat van Van Deth daarnaast terecht ook een zakenregister. Het *Handboek* heeft ook een alfabetische literatuurlijst, maar het boek van Tromp ten onrechte niet. In de literatuurverwijzingen van beide boeken miste ik vele Nederlandse politicologische publikaties die in een Nederlandstalige inleiding van een dergelijke omvang met het oog op een juist beeld van het vak niet hadden mogen ontbreken. Ook is niet altijd de meest recente druk van een boek vermeld.

7. Samenvatting en conclusies

Het beeld van de politicologie dat uit beide boeken oprijst, is er één van veel verscheidenheid en weinig eenheid, van veel verandering en weinig continuïteit. Dit weerspiegelt tot op zekere hoogte de stand van zaken in het vakgebied. Deels is het echter ook een produkt van de gevolgde werkwijze. Voor de boeken als geheel heeft men niet gestreefd naar het presenteren van een samenhangende inhoudelijke probleemstelling en een samenhangend begrippenapparaat. Ook een duidelijke samenhang tussen een probleemstelling, een theoretische benadering en onderzoeksresultaten ontbreekt, niet alleen in de boeken als geheel, maar ook in de meeste hoofdstukken (vgl. Ultee e.a. 1992).

Uit een oogpunt van informatie over de theoretische benaderingen

van de politiek hebben beide boeken veel te bieden. Het zijn nuttige literatuuroverzichten. Van Deth en de zijnen oriënteren zich daarbij vooral op de politicologie zelf, Tromp vaak ook op de sociologie, de psychologie en de geschiedenis.

Een indeling van de stof aan de hand van verschillende criteria laat in beide boeken leemten en eenzijdigheden zien.

Die leemten betreffen niet alleen de theoretische benaderingen en de centrale begrippen. Vrijwel geen enkel van de hoofdstukken in beide boeken geeft een adequaat overzicht van de kennis die het empirisch onderzoek op het betreffende terrein heeft opgeleverd. Het meest geslaagd zijn in dit opzicht de hoofdstukken van Andeweg over politiek gedrag, van Leijenaar over lokale politiek en van Van Cuilenburg over informatievoorziening.

De originaliteit blijft, zoals in dergelijke overzichtswerken gebruikelijk is, overwegend beperkt tot de selectie, de presentatie, de interpretatie en de rangschikking van de geciteerde literatuur. Sommige auteurs verwarren originaliteit met het onkritisch volgen van een mode of een hobby. Naast de originaliteit is in wetenschappelijk werk ook de continuïteit van belang. Deze continuïteit is in beide boeken per definitie aanwezig, doordat vooral literatuuroverzichten worden gepresenteerd. Tegelijk kan echter worden geconstateerd dat met name op de Nederlandse literatuur in beide boeken vaak onvoldoende expliciet wordt voortgebouwd, ook daar waar er onmiskenbaar gebruik van is gemaakt. Dit betreft niet alleen de reeds bestaande overzichtswerken en de theoretische literatuur, maar ook de publikaties die op empirisch onderzoek zijn gebaseerd.

Tromp is blijkbaar met Daudt van mening dat de politicologie geen wetenschappelijke ontwikkeling kent, omdat alle vragen van maatschappelijke en politieke betekenis al eens zijn gesteld en op allerlei manieren zijn beantwoord (pp. 47, 48). Dit lijkt mij een fatale vergissing. Wie wel eens een nieuwe druk van een politicologisch overzichtswerk heeft verzorgd, kan constateren dat de politicologische kennis wel degelijk groeit, op zijn minst in die zin dat nieuwe vragen worden gesteld die tot nieuwe kennis leiden. Om dit te kunnen constateren, moet men wel de moeite nemen niet alleen theoretische benaderingen, maar ook onderzoeksresultaten samen te vatten en daarbij ook cumulatief te werk te gaan.

Didactisch is het boek van Tromp het meest geslaagd. Dit helder, subtiel en erudiet geschreven boek lijkt mij geschikt als inleiding in de politicologie voor eerste-jaarsstudenten in de studierichtingen politicologie, bestuurskunde en eventueel ook andere studierichtingen. Het

moeizamer leesbare boek van Van Deth c.s. is alleen geschikt voor gevorderde studenten. In beide gevallen zijn aanvullingen en toelichtingen nodig wegens de leemten en eenzijdigheden die in deze bespreking werden gesignaleerd. Onder hetzelfde voorbehoud kunnen beide boeken ook worden aanbevolen als naslagwerken voor vakgenoten en wellicht ook voor andere geïnteresseerden in de politiek.

De eerdere Nederlandse inleidingen in de politicologie zijn door deze twee boeken niet overbodig geworden. De ideale inleiding in de politicologie, die geheel voldoet aan de eisen van objectiviteit, systematiek, analyse, exactheid, integratie, evenwicht en theoretische en empirische volledigheid, is er nog niet en zal er misschien ook nooit komen. En ook een ideale inleiding in de politicologie is niet hetzelfde als een politicologische inleiding in de politiek.

Literatuur

- Almond, G.A. (1990), *A discipline divided: Schools and sects in political science*. Newbury Park/Londen: Sage.
- Andeweg, R.B., A. Hoogerwerf en J.J.A. Thomassen (red.)(1993), *Politiek in Nederland*, vierde druk. Eerste druk 1981, Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Barents, J. (1952), *De wetenschap der politiek: Een terreinverkenning*, derde druk. Eerste druk 1948, 's-Gravenhage: Stols.
- Becker, U., (red.)(1990), *Maatschappij, macht, Nederlandse politiek: Een inleiding in de politieke wetenschap*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Dahl, R.A. (1963), *Modern political analysis*. EnglewoodCliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Deth, J.W. van en J.C.P.M. Vis, (red.) (1992), *Burger en politiek*. Leiden/Antwerpen: Stenfert Kroese.
- Doel, J. van den, en B.C.J. van Velthoven (1990), *Democratie en welvaartstheorie*, derde druk. Eerste druk J. van den Doel, 1975, Alphen aan den Rijn: Samsom.
- De Vree, J.K. (1982), *Foundations of social and political processes: The dynamics of human behaviour, politics, and society*, volume 1, Theory. Bilthoven: Prime Press.
- De Vree, J.K. (1990), *Order and disorder in the human universe: the foundations of behavioral and social science*, three volumes, Bilthoven: Prime Press.
- Easton, D. (1965a), *A framework for political analysis*. Englewood Cliffs (N.J.): Prentice-Hall.
- Easton, D. (1965b), *A systems analysis of political life*. New York/Londen: John Wiley.
- Finifter, A.W. (red.)(1983), *Political science: The state of the discipline*. Washington, D.C.: The American Political Science Association.
- Finifter, A.W. (red.)(1993), *Political science: The state of the discipline II*. Washington, D.C.: The American Political Science Association.

- Friedrich, C.J. (1963), *Man and his government: An empirical theory of politics*. New York etc.: MacGraw-Hill.
- Greenstein, F.I. en N.W.Polsby (red.)(1975), *Handbook of political science*, 8 volumes. Reading, Mass.: Addison Wesley.
- Hoogerwerf, A. (1979), *Politicologie: Begrippen en problemen*, tweede, uitgebreide druk. Eerste druk 1972, Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Hoogerwerf, A. (1991), 'De markt als metafoor van de politiek: Een kritiek op de grondslagen van de economische keuzetheorie'. *Beleidswetenschap*, 5, pp. 107-131.
- Hoogerwerf, A. (1993), 'Een kwart eeuw beleidswetenschap: ontwikkeling, stand van zaken en uitdagingen'. *Beleidswetenschap*, 7 (3), pp. 215-237.
- Kuypers, G. (1973), *Grondbegrippen van politiek*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- Land, L. van der, (red.)(1958), *Repertorium van de sociale wetenschappen, deel I: Politiek*. Amsterdam/Brussel:Elsevier.
- Schendelen, M.P.C.M. van (red.)(1990), *Kernthema's van de politicologie*, vierde druk. Eerste druk 1976, Meppel: Boom.
- Ultee, W., W. Arts en H. Flap (1992), *Sociologie: Vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Valkenburgh, P. (1968), *Inleiding tot de politicologie: Problemen van maatschappij en macht*. Amsterdam: Agon Elsevier.
- Young, O.R. (1968), *Systems of political science*. Englewood Cliffs (N.J.): Prentice-Hall.